

"אינני מטיף לדבר שלא עשיתי בעצמי"

פרופ' קרלו שטרנגר מציע ל"הומו גלובליס", תוצרה של תרבות ה"בידורִיִּדְע", חיים רציונליים ובעלי משמעות. הצעה שיכולה להחזיר למערכת החינוך את החזון שאבד לה

יורם הרפז

ועזב את שתיהן – את האורתודוקסיה ואת שווייץ. "אחת החוויות שעיצבו את חיי הייתה כשעזבתי את הדת והפכתי להומניסט חילוני. עבורי זוהי הוכחה חיה לכך שבני האדם מסוגלים ליטול לידיהם את האחריות לתפיסת עולמם. אינני מטיף לדבר שלא עשיתי בעצמי".
הבחירה בפילוסופיה ובפסיכולוגיה הייתה טבעית עבורו "משום ששאלות על ידע ועל ערך העסיקו אותי במידה רבה. עבורתי עד כה הונעה תמיד על ידי הניסיון לשלב את ניסיוני כפסיכואנליטיקאי אקזיסטנציאלי עם תאוריות ונתונים מתחומים נוספים במדעי החברה והרוח". פרסומיו של שטרנגר עד כה כוללים שישה ספרים ועשרות מאמרים.

לפני שנים אחדות הוא ירד מהקתדרה באוניברסיטה (החוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל אביב), יצא מהקליניקה (הוא פסיכולוג מטפל) והפך ל"אינטלקטואל ציבורי". הוא מרצה על עניינים שוטפים ומפרסם מאמרים בעיתון "הארץ". "נעשיתי מוטרד מאוד מהירדרדות השיח הציבורי בדמוקרטיה המערביות, לרבות במדינת ישראל. הטרידה אותי העובדה שמרבית בני האדם מתקשים להבין שהגזע האנושי נמצא כיום בתלות הרדית חסרת תקדים. כך עלה

אף שחינוך אינו נושא ספרו החדש של פרופ' קרלו שטרנגר ("אני, פרויקט מיתוג: אינדיבידואליות ומשמעות בעידן הגלובלי", תרגמה: יוליה שטרנגר, כנרת-זמורה-ביתן, 2010), לספר יש משמעויות חינוכיות מובהקות וגם נחוצות מאוד. נחוצות משום שמערכת החינוך שלנו איבדה את הכיוון, או בשפה עדכנית יותר – את הנרטיב. הכיוון של מערכת החינוך תקינה הוא דימויים כלשהם של "האדם המהונך" ושל "החיים הראויים", והנרטיב הוא הסיפור שנותן לדימויים אלה תוקף וחיים.

מערכת החינוך שלנו מתנהלת מכוח עצמה בלי כיוון ובלי נרטיב. היא מממשת חלום אנושי ותיק על "פרפטים מובילה": מכונה המניעה את עצמה בלי מקור אנרגיה חיצוני. הספר "אני, פרויקט מיתוג" מציע דימוי מבוסס של "האדם המהונך" ו"החיים הראויים" – מקור אנרגיה אפשרי למערכת חינוך תשושה. לעומת חייו הריקים והמטופשים משהו של "ההומו גלובליס", הספר מפתח דימוי של אדם רציונלי החי חיים בעלי משמעות.

פרופ' קרלו שטרנגר גדל במשפחה אורתודוקסית בשווייץ

צילומים: רפי קוץ

פרופ' קרלו שטרנגר. "לאזרחים, ובכלל זה גם לחלק גדול מנציגיהם במוסדות השלטון, אין כיום די ידע, תובנות ודפוסי חשיבה כדי לקבל הכרעות מורכבות וגורליות"

הרשה לי לנסח זאת מחדש: אני חושב שהאנשים שכיניתי "הומו גלובליס" הם עובדה קיימת, תוצר לוואי של מערכת הבידורידע הגלובלית, לטוב ולרע. מה שאני מנסה להראות בספר הוא שה"הומו גלובליס" נדרשים להתמודד עם קשיים לא מעטים, ומציע כמה דרכים להתמודדות עם הקשיים הללו.

האם מערכת החינוך היא אחד היצרנים של ה"הומו גלובליס" או אחת הדרכים להתמודד עם הקשיים שלו?

גם וגם. מבחינות מסוימות יש התפתחויות חיוביות ביותר בחינוך. רוב הצעירים מסיימים 12 שנות לימוד בבתי הספר ורבים מגיעים למוסדות להשכלה גבוהה. זהו הישג שאין לזלזל בו. בדורות קודמים הוא נחשב לאוטופיה. עם זאת החינוך הפך למעשה לחינוך לקריירה והמדד היחיד כמעט להצלחתו הוא הסיכוי שהוא נותן לבוגריו להגיע ל"חוגי הכסף" באוניברסיטה ול"מקצועות היוקרה". החסך שנוצר עקב כך אינו רק תרבותי או ערכי, אלא גם חסך המאיים על קיומנו: בוגרי מערכת החינוך שלנו אינם מסוגלים להשתתף באופן בוגר בחיים הדמוקרטיים, וכיוון שהדמוקרטיה שלנו עומדת לפני הכרעות גורליות – למשל, שתי מדינות לשני עמים או מדינה דו־לאומית, ◀

בראשי הרעיון לכתוב על האופן שבו ראוי בעיניי לחנך את ה"הומו גלובליס", וזו הסיבה שאני משקיע משאבים רבים כל כך בכתיבת ביקורת על הפוליטיקה היום יומית ובקריאה לסטנדרטים גבוהים יותר של חשיבה".

מי זה ה"הומו גלובליס" הזה, איך הוא נוצר?

תופעת ה"הומו גלובליס" נוצרה בעקבות התפשטותה של טכנולוגיית התקשורת. מדובר בשכבה הולכת וגדלה של אנשים הקשורים קשר בל ינותק למערכת ה"בידור־ע" (infotainment) הגלובלית, שחוויותיהם וזהותם מעוצבות במידה רבה על ידי ההקשר הזה.

ה"הומו גלובליס" הוצה יבשות ותרבויות.

כן. צעירים מטוקיו, סן פרנסיסקו ותל אביב שנפגשים בבית קפה באמסטרדם חולקים מסגרת התייחסות תרבותית משותפת. כולם מעוצבים על ידי רשת הבידורידע.

לעומת ה"הומו גלובליס" שטומטם על ידי רשת הבידורידע והפך עצמו ל"קורות חיים", למצרך המשווק בסחורה, אתה מעמיד דמות של אדם אחר, זו שראוי לחנך אליה.

צריכים להתמודד באופן אינטליגנטי עם השאלות הגדולות יותר ופחות שאזרחים במדינה דמוקרטית ניצבים מולן. הם לא צריכים לצטט את וירגיליוס, אבל הם צריכים להציג עמדה מנומקת על המשא ומתן עם הפלסטינים או נושאים אחרים.

החינוך הוא מוסד חברתי חלש. הוא ראי של החברה יותר ממעצב שלה. מה הוא יכול לעשות לנוכח התרבות ה"סאונד-בייטית"? לטלוויזיה ולאינטרנט ולכל עולם הבידורידע יש יותר השפעה מאשר לחינוך הבית ספרי.

החינוך לכדו אינו יכול לעצב חברה אך הוא אינו חייב להיכנע לה. הוא כן חייב להציב לה אלטרנטיבה. למשל, בתוך השטחיות הבידורית שמציפה אותנו, תפקיד החינוך הוא לטפח את האידאל של אורח היכול ונוטה לבחון עובדות באופן ביקורתי. דווקא כיום האידאל הזה עשוי להתממש בגלל הדמוקרטיזציה הכבירה של הנגישות לידע. פעם אם לא היית באקדמיה לא הייתה לך נגישות לידע; היום כמעט כל הידע שבעולם נמצא במרחק של לחיצת כפתור במקלדת. במצב כזה החינוך חייב לטפח יכולות חשיבה לצורך הערכה ובדיקה של הידע. אי-אפשר להסתפק ב"זה כתוב בעיתון" או "זה מופיע באתר"; צריך לדעת להעריך את מה שכתוב ומופיע שם ולבדוק את המקורות ואת ההיגיון שעומדים ביסוד הרברים.

מה יש לך נגד המכשיר שמוביל את עולם הבידורידע – הטלוויזיה? היא מחנכת טובה. היא מספקת ידע ודוגמה לחשיבה ביקורתית – בתכניות רבות אנשים מתווכחים ומציגים נקודות מבט שונות על נושאים חשובים.

הידע שמספקים רוב הערוצים והוויכוחים שמתנהלים בתכניות שונות של "ראשים מדברים" מוצגים לרוב בהקשר בידורי. אבל איני טהרן המטיף לסילוק הטלוויזיה מהבתים. אין ספק שיש תכניות בעלות ערך, אך הן לרוב מעטות ולא ב"פריים טיים". החינוך יכול לגדל אנשים שידרשו יותר מהטלוויזיה שלהם, שלא לדבר על אנשים שאינם מעבירים את כל שעות הפנאי שלהם מולה. החינוך יכול לגדל אנשים שקוראים ספרים או "סתם" משוחחים. ושוב, אני לא מתנגד באופן גורף לטלוויזיה. אני עצמי מכור לסדרה "האוס", סדרה מתוחכמת מאוד שהיא אולי הסדרה הנצפית ביותר בעולם. וגם ברור שהחינוך בבית הספר אינו יכול לגדל בכוחות עצמו בלבד צופה חכם או אורח ביקורתי; החינוך בבית הוא קריטי.

ההורים חשובים, אבל גם למורים יש תפקיד.

אין ספק. פגישה עם מורה בבית הספר או מרצה באקדמיה עשויה להיות מפגש מעצב. אני יכול לספר לך על מורים שעיצבו את חיי. לכן מצער כל כך שהמדינה החלישה באופן מכוון את כוחם של המורים בבתי הספר ושל המרצים באוניברסיטאות. שכרם של המורים אף פעם לא היה גבוה ושכרם הריאלי של המרצים קוצץ בעשורים האחרונים בשני שלישים. פגיעה בשכר היא פגיעה בסטטוס, וכאשר לפגיעה זו מצטרפת תעמולה שהמורים והמרצים הם "אוכלי חינם", אז ההוראה מאבדת את כוח המשיכה שלה ואת האמון שלה בעצמה. כל חברה סבירה בת ימינו מבינה שההון העיקרי שעומד לרשותה הוא ההון האנושי, ואת ההון הזה מייצרים מורים בבתי הספר ומרצים במוסדות להשכלה גבוהה.

לאדם שאת דמותו אתה מנסה לשקם יש שתי תכונות עיקריות: הוא אדם רציונלי – אדם שחותר לידע מבוסס ולעמדה מנומקת – ואדם שהיווה בעלי משמעות. משמעות, אתה מנסה, היא תרופה נגד המוות. אולי תרחיב בעניין הזה של חיים בעלי משמעות בימינו. חוויית המשמעות וחוויית הערך העצמי – שתי חוויות הקשורות

מדינה יהודית-דמוקרטית או מדינה דמוקרטית או יהודית – זו בהחלט בעיה קיומית. לאזרחים, ובכלל זה גם לחלק גדול מנציגיהם במוסדות השלטון, אין כיום די ידע, תובנות ודפוסי חשיבה כדי לקבל הכרעות מורכבות וגורליות.

כדי לצייד את האזרחים בידע ובכלי חשיבה אתה מבקש לשקם את החינוך ההומניסטי או הליברלי, אך החינוך הזה איבד את הלגיטימציה שלו. כיום החינוך מורשה לדבר רק במונחים של תועלת ניתנת לכימות.

החינוך הליברלי – זה שמבקש לתת לתלמידיו ובוגריו את האמצעים החינוכיים להיות בני הורין ולחשוב באופן ביקורתי על בסיס ידע – אכן איבד את אחיזתו ברעת הקהל. אנחנו, בהשכלה הגבוהה, הבנו באיחור שעלינו לעשות למוסדות שלנו יחסי ציבור כדי להזכיר לשם מה הם הוקמו וקיימים. גילינו שעלינו להסביר לציבור, ולעיתים גם לעצמנו, שתפקיד האוניברסיטאות הוא להרבות דעת, חשיבה וסקרנות, להעשיר ולהעמיק את החיים האינטלקטואליים, ולא רק לספק אמצעים "להתקדם בחיים", כלומר לעשות קריירה.

מה גרם לכך שהשיח החינוכי-ליברלי הזה, שיש לו מסורת ארוכה ותמיכה מכל הוגי החינוך הגדולים, איבד את אחיזתו?

הגורם המידי הוא שוק העבודה, שנעשה תחרותי ומתוחכם יותר, מה שדורש הכשרה מקצועית ממושכת ותעודות מתאימות. אך הגורם העמוק יותר הוא היווצרותה של קואליציה תרבותית מקיפה של שמאל וימין, שאפשר לכנות אותה "הקואליציה הרליטיביסטית". על פי השקפת עולמה של "הקואליציה" הזאת, השקפות עולם הן יחסיות ושרירותיות – מלבד השקפתה שלה כמוכן. השמאל לקח את התמה הזאת לכיוון "פרוגרסיבי" – השקפות עולם הן ראש החץ של הדיכוי המערבי הקולוניאלי של תרבויות אחרות, והימין לקח אותה לכיוון "רוחני" – השקפות עולם הן תוצר של "איך שאתה מרגיש" ותקפותן שווה לעוצמת השכנוע הפנימי שלך, לכן "אל תעז לגעת באמונות הפנימיות שלי".

ביצד השפיעה "הקואליציה הרליטיביסטית" הזאת על החינוך?

היא אינה מאפשרת לאידאל של החינוך הליברלי להתקיים. חינוך ליברלי אינו חינוך לסובלנות, אלא חינוך לידע, לעמדות מנומקות ולתכונות אינטלקטואליות שמאפשרות לאדם להיות חופשי ואדון – עד כמה שניתן – לגורלו. באקלים התרבותי שנוצר השאלה מהו הציוד האינטלקטואלי החיוני לחיים כאלה הפכה לשאלה שאינה ראויה. האקלים הזה עשה דקונסטרוקציה לכל הסמכויות האינטלקטואליות והאתיות – "למה מי אתה שתגיד לי מה אני צריך ללמוד כדי להיות אדם חופשי?!" – ובאקלים כזה מותר לחינוך להכשיר למקצוע – להיות רופא, עורך דין, מהנדס וכו' – אך לא לחנך לאידאליים של החינוך הליברלי. כל ניסיון לחנך לאור האידאליים האלה נתפס מיד כאליטיסטי ומעורר התנגדות פופוליסטית. אנשים מצפים ממחנכים, כמו גם מאנשי רוח וממדינאים, שידברו ב"גובה העיניים". כל ניסיון להציג טיעון מורכב נתפס כהתנשאות. התוצאה היא שנוצר מרחב תרבותי ציבורי שכולו "סאונד בייטס" – משפטים קצרים וקליטים שלא מאפשרים שיקול דעת אמיתי בשום נושא, גם לא בנושאים גורליים לקיומנו.

אולי החינוך הליברלי הוא באמת אליטיסטי, חינוך שאינטלקטואלים כמוד כופים על ההמונים ומכשילים אותם? נוסף על כך החברה זקוקה גם למכונאי רכב ולפקידי דואר ולא רק להוגים ואמנים.

זו טענה אליטיסטית טיפוסית. גם מכונאי רכב וגם פקיד דואר

מתגייס לארגון הנלחם בכיבוש.

אגב, המסגרת הפילוסופית הבולטת ביותר בספרך היא האקזיסטנציאליזם הישן והטוב. מדוע "פילוסופיה רטרורי"; אין פילוסופיה בת ימינו שאפשר לצאת ממנה? ומעניין שנקודת המוצא שלך היא פילוסופית ולא פסיכולוגית – אתה פסיכולוג ומטפל. פרויד כמעט לא מופיע בספר שלך.

האקזיסטנציאליזם עבורי איננו אופנה חולפת. אני חושב שעלינו לבסס את עמדותינו על עובדות, וכמה מהתזות המרכזיות של הפילוסופיה האקזיסטנציאלית תורגמו לניבויים אמפיריים שזכו, כפי שהראיתי בספרי, לביסוס מחקרי. כיוון שהפרספקטיבה האקזיסטנציאלית גם מסייעת לנו להבין תופעות רבות, החל באובססיה לסולמות דירוג וכלה בתכניות ריאליטי, אני סבור שמדובר בגישה מחקרית פורה ביותר. הרבה הנחות של פרויד, שעליו כתבתי לא מעט, פשוט לא עומדות במבחן אמפירי.

נגיד ששר החינוך נותן לך תקציב לחקים "בית ספר לחיים משמעותיים". איך הוא יראה?

באופן כללי למדי הייתי מלמד את מדעי הטבע, החברה והרוח מתוך דגש על העקרונות המכוננים שלהם. הייתי מוותר על בחינות

זו בוז – הן תולדות של מצב שבו אדם משקיע עצמו בתחום שבו הוא מרגיש טוב. חוויית המשמעות עמוקה יותר ככל שאדם מרגיש שהוא תורם למסורת תרבותית רחבה יותר. הקושי להחזיק במשמעות נובע מן המודעות המאפיינת את ימינו לכך שהמסורת שאני פועל בתוכה ותורם לה משהו אינה המסורת היחידה, יש עוד מסורות וגם להן יש תוקף. כיום אנחנו פועלים בתוך מסורת מתוך ידיעה שיש לה אלטרנטיבה. ההישג הוא לכן להתייחס למסורות חלופיות לא כאיום אלא כאפשרויות מעניינות להתבונן בעולם.

אתה באמת מתייחס למסורות תרבותיות אחרות בנקודות מבט שוות מעמד לשל התרבות המערבית? האם התרבות המערבית לא השיגה יותר מבחינת התגליות, התובנות ואיכות החיים שלה? בקיצור אילו מסורות תרבותיות ראויות למה שאתה מכנה "בוז מתורבת"?

אין ספק שהתרבות המערבית הגיעה להישגים יוצאי דופן במאות האחרונות: מאז המהפכה המדעית של המאה השבע עשרה הגיע המערב לשיאים חסרי תקדים בתחומי המדע והטכנולוגיה, ולשיאים הללו יש תוקף אוניברסלי. אין מדע סיני, מערבי, מוסלמי או אצטקי; יש רק מדע אחד שמתנהל באופן אחיד בכל רחבי העולם.

פגישה עם מורה בבית הספר או מרצה באקדמיה עשויה להיות מפגש מעצב. אני יכול לספר לך על מורים שעיצבו את חיי. לכן מצער כל כך שהמדינה החלישה באופן מכוון את כוחם של המורים בבתי הספר ושל המרצים באוניברסיטאות

ונותן עבודות מחקר. כתיבת עבודה – ניסוח שאלה מעניינת, איתור ועיבוד ידע, הגעה למסקנות – היא חוויה מעצבת. כלומר, הייתי שם דגש על רכישת ידע באמצעות פעילות מחקרית ולא באמצעות שינון. תן, למשל, לתלמידים ידע בסיסי בנושא ההתחממות הגלובלית ושלה אותם לחקור היבט כלשהו של התופעה.

מה תפקידו של המורה בבית הספר הזה; מיהו מורה אידאלי בעיניך? המורה האידאלי בעיני הוא מורה נלהב מחומר הלימוד ושואף לחנך את תלמידיו לבגרות ולעצמאות. אין לי ספק שכדי לשמור על הלהט הזה, המורה אינו יכול ללמד יותר מ-16 שעות בשבוע. למורה שמלמד יותר מכך פשוט לא נותר זמן להשקיע בלימוד, בהכנה לשיעורים ובתלמידים עצמם. הוא הופך למורה אוטומטי ומשמעם. כל זמן שהחברה שלנו אינה מבינה זאת, היא הורסת את המורים ואת מערכת החינוך שלה.

אגב "התחממות גלובלית" שהזכרת קודם, הספר שלך די פסימי בעניין הרס הסביבה בפועל בשל התינוש והרס הסביבה הצפוי מפצצות גרעיניות. אתה רוצה שנחיה חיים משמעותיים כאשר מחכה לנו מוות אישי בוודאות ומוות פלנטרי כמעט בוודאות?

בעיקרו של דבר אני מנסה לנסח פרויקט שבכווחו לאחד את בני האדם. רק אם נכיר בכך שהגזע האנושי והציוויליזציה האנושית נתונים בסכנה, נבין שכולנו משפחה אנושית אחת. הפרק האחרון בספרי טוען שעלינו לחנך את הדור הצעיר למודעות גלובלית, משום שרק כך נוכל לייצר תכלית החורגת מעבר לגבולות האומה או הדת שלתוכן נולדנו ולהבטיח את המשך קיומנו. ■

אין פירוש הדבר שלמערב יש עליונות בכל המובנים: אני מייחס ערך רב לתרבות הצריכה שלנו, לאופן שבו אנו מנצלים את משאבי הטבע או לקפיטליזם הבלתי מרוסן. אני חושב שישנן צורות חיים בעלות ערך שאינן מערביות.

אני מתייחס ב"בוז מתורבת" לכל תרבות המבודדת את עצמה משאר העולם; המשמיעה טענות לא מבוססות בדבר עליונותה של תפיסת עולמה על כל מסורת אחרת; שנביאה אוחזים באמת המוחלטת ומוכנים להרוג בשמה. המושג היהודי "אתה בחרתנו", למשל, זוכה ממני ל"בוז מתורבת".

היכולת לחיות במסורת שלך מתוך מודעות לקיומן ולערבן של מסורות אחרות היא לא פשוטה. אנשים מתקשים לחיות בתוך נרטיבים מנוגדים. הבוקר אנחנו קוראים בעיתון שיוזר המזכירות הפדגוגית הזמין לניזיפה מנהל בית ספר שבבית ספרו למדו על "הסכסוך" מנקודת המבט הציונית והפלסטינית. אולי היו צודק: אנשים בעלי "תודעה חצויה" מתקשים לתפקד, ללכת לצבא למשל. נכון. לא קל לאהוב את המסורת שלך ולדעת שזוהי רק מסורת אחת מני רבות. בספרי אני דן ביכולות המנטליות והפסיכולוגיות הדרושות לנו כדי לחיות כאזרחי העולם. מנקודת ראותי, אין כל מניעה לשלב אזרחות עולם עם הנכונות להגן על ביתך בשעת הצורך. ישנן אינספור דוגמאות לכך. עמרם מצנע, הקצין המעוטר ביותר בהיסטוריה של צה"ל מאז אהוד ברק, הוא יונה מובהקת ובה בעת הוא לא נמנע מלהגן על ישראל בגופו כשהיה צורך בכך. אפילו "המעוטר ביותר" אמר פעם שאילו היה פלסטיני הוא היה